

Arabsko-perzijski zaliv v »novi svetovni ureditvi«

Uvod

V letu dni po koncu zalivske vojne sta že padla dva preveč poveličana mita operacije Puščavski vihar. Tistih 76 800 ton navadnih ubijalskih bomb, ki jih jeavezniška koalicija zmetala na iraške oborožene sile in mesta, je desetkrat manjši količini računalniško vodenih »pametnih« bomb že dokazalo pravo mesto v zgodovini. Skupaj s popolno cenzuro manj posrečenih zadetkov sodijo predvsem v psihološki udarec po iraškem predsedniku in manj v mitologijo, kot pa so kazali prvi posnetki TV-družbe CNN. Drugi propagandni trik, ki ga je v zalivski vojni uporabil ameriški predsednik Bush, pa so bile obljube o novem in pravičnejšem svetu po obračunu s svetovnim izobčencem Sadamom Huseinom. Nova realnost po zalivski vojni in po razpadu sovjetskega imperija nima veliko skupnega z moralo in pravičnostjo. Tako kot v vseh zgodovinskih in prelomnih časih, in takšno obdobje živimo zdaj, gre predvsem za prerezporeditev moči svetovnih velesil.

Geostrateški položaj Bližnjega in Srednjega vzhoda

Države Bližnjega in Srednjega vzhoda ne sodijo v ameriško-evropskoazijski trikotnik, ki bo v prihodnjih desetletjih najverjetneje opredeljeval usodo sveta, se v okviru Splošnega sporazuma o trgovini in carinah v švicarski Ženevi prepiral o trgovinskih presežkih in odločal o trgovinskih in drugačnih vojnah ali sodelovanju. Srednji vzhod bo zaradi svoje politične in gospodarske nerazvitosti in obremenjenosti z zgodovino predvsem predmet tega tekmovanja. Če ne bodo znanstveniki odkrili novih znanih svetovnih zalog nafte, pa še vedno skriva pod seboj pesek zalivskih in arabskih držav. Medtem ko pridobivanje nafte v Združenih državah Amerike tudi zaradi ekoloških razlogov pada, ruska in severnomorska nafta pa potrebujeta za ekonomičnost izkoriščanja v izjemnih razmerah veliko višje cene od sedanjih, bosta Bližnji in Srednji vzhod še naprej imela dovolj denarja za takšno ali drugačno uresničevanje svojih dilem. Črno zlato pod puščavskim peskom namreč v teoriji omogoča napredek, v praksi pa raje zavira spremembe in hrani iluzije o nekdanji veličini, ki jih je pet stoletij po razpadu močnega arabskega imperija še vedno poln Bližnji vzhod.

Možnosti za spremembe

Območje med Sredozemskim in Indijskim oceanom pa ima zdaj kljub temu edinstvene možnosti za izhod iz tradicionalno negotovega položaja. Večino bližnjevzhodnih vojn so namreč iz ozadja spodbudile in na hrbtih svojih bližnjevzhodnih partnerjev tudi vodile velike svetovne sile. Zakulisna kronologija prvih štirih

* Barbara Kramžar, novinarka na Radio Slovenija.

arabsko-izraelskih vojn je dovolj prepričljiv dokaz za to trditev. Močnejša velesila, Združene države Amerike, je svojemu zavezniku Izraelu z vojaško, obveščevalno, politično in tehnološko pomočjo omogočala zaporedne zmage nad veliko številčnejšim sovražnikom. Po drugi strani pa je Sovjetska zveza po vsakem porazu svojih arabskih zaveznic pomagala obnoviti njihovo vojaško moč in s tem tudi obstoj Moskvi prijateljskih režimov. Peta vojna na območju je bila bolj ali manj samostojna izraelska avantura v Libanonu. Zato pa so velike sile spet odločilno pomagale pri razpletu osemletnega spopada med Irakom in Iranom. Ko je bil napadalec Sadam Husein po šestih letih vojne že blizu poraza, mu je z obveščevalnimi podatki in orožjem priskočil na pomoč ves Zahod skupaj s sosednjimi naftnimi kraljevini. Zaradi strahu pred šiitskim fundamentalizmom, ki ga je oznanjal iranski verski voditelj Homeini, so iraški prijatelji zamižali na obe očesi celo takrat, ko je Sadam Husein na fronti in proti svojim Kurdom uporabil vojaške strupe. V času iraške zmage nad Iranom se je počasi končeval tudi štiridesetletni hladni spopad za prevlado v svetu med Združenimi državami Amerike in Sovjetsko zvezo. Sovjetska zveza je klonila pod tezo preveč zahtevnega vojaškega tekmovanja in v perestrojki Mihaila Gorbačova ni bilo več mesta ter denarja za prejšnje sovjetske bližnjevzhodne zaveznice. Sirski predsednik Asad je dovolj zgodaj spoznal, da izgublja sovjetsko kritje za svojo politiko, ki je temeljila na sovraštvu do Izraela, tekmovanju z najmočnejšimi arabskimi državami in trdem režimu doma. Že nekaj let pred iraško zasedbo Kuvajta je začel Hafez el Asad pošiljati znamenja sprave v Washington, ki ga je prepoznal kot edino svetovno velesilo. Še leta 1989 so Američani razmišljali, ali ne bi prav Sirije obtožili za teroristično razstrelitev letala družbe Pan Am nad Lockerbiejem. Poleti 1990 se je Hafez el Asad že lahko vključil v protiiraško koalicijo, dobil za nagrado mednarodni blagoslov za pax syriana v Libanonu, Lockerbie pa bo moral plačati libijski voditelj Gadafi.

Iraški načrti

Asadov tekmeč za prevlado v arabskem svetu iraški predsednik Sadam Husein je drugače razumel velike mednarodne spremembe. Priprčan je bil, da je zaradi odhoda Sovjetske zveze z mednarodnega prizorišča in ameriške osredotočenosti k Vzhodni Evropi in združitvi Nemčij nastopil čas za samostojno arabsko vlogo v svetu. Kuvajt je bil v njegovih načrtih nedvomno samo prvi korak k vsearabski združitvi pod njegovim poveljstvom. V mislih je imel predvsem nadzorstvo nad večino bližnjevzhodne nafte in vzpon med najmočnejše države sveta. Ameriško administracijo je morda presenetil z napadom na Kuvajt, vsekakor pa je bilo strategom v Washingtonu že naslednji trenutek jasno, kaj bi pomenilo nadaljevanje Sadamovega pohoda. Združene države so na primer pred zalivsko vojno uvozile 40 odstotkov svojega uvoza nafte s Srednjega vzhoda. Zato so se odločili, da morajo iraškega predsednika za vsako ceno ustaviti in organizirali veličastno svetovno diplomatsko in vojaško akcijo proti iraškemu predsedniku.

Tako kot so razumljivi razlogi za začetek ameriškega obračuna z iraškim predsednikom, ima svoj smisel tudi njihova odločitev za končanje zalivske vojne, še preden bi padel Sadam Husein. Samo tako so lahko ohranili status quo na območju, kjer so meje začrtale stare kolonialne sile brez kakršnega koli posluha za etnične, kulturne ali zgodovinske težnje arabskega sveta. Konec koncev so Britanci v dvajsetih letih tega stoletja oblikovali in razglasili kraljevino Irak predvsem zato, da bi najbogatejše naftne predele na ozemlju starodavne Mezopotamije

povezali z izhodom na morje. Irak je zato postal umetna tvorba, ki je združevala versko nasprotujoče si arabske šiite in sunite s Kurdi, ki živijo okrog naftnega središča Kirkuk na severu države. Tudi ob vojni s Sadamom Huseinom so se Američani dobro zavedali, da lahko združuje takšno državo samo tiran Sadamovega kova. Ko so mu marca lani dovolili helikopterske polete, so mu s tem omogočili tudi obračun s šiitskimi in kurdske uporniki. V začetku letošnjega leta pa so Američani ugotovili, da bo morda poraženec Sadam Husein politično preživel svojega zmagovalca Georgea Busha, ki ga čakajo konec leta čedalje bolj neprijetne predsedniške volitve. Ob pisanju tega prispevka še ni mogoče napovedati, ali bo lahko direktor ameriške CIE, ki ga je predsednik Bush februarja poslal na Bližnji vzhod, opravil nedokončano delo zavezniške koalicije, ali pa bo Sadam Husein prebil svetovni trgovinski embargo in svojemu ljudstvu spet suvereno zavladal s terorjem in naftnimi dolarji. Tudi v najboljšem primeru pa bo Sadam Husein potreboval nekaj let za obnovitev svoje grožnje. Medtem pa na Srednjem vzhodu potekajo novi pragmatični procesi in iz pepela vstajajo nove sile, na primer Iran.

Iran kot nova regionalna sila

Tudi trinajsto leto po zmagi islamske revolucije so stotisoči v Teheranu vpili gesla o smrti Ameriki in Izraelu, toda današnje kulise iranske ideologije nimajo več veliko skupnega s tistimi zastrašujočimi mitingi v prvih letih vladavine Ajatole Homeinija. Sedanji najvišji iranski verski avtoriteti Aliju Khamneiju in predsedniku Aliju Akbarju Hašemiju Rafsandžaniju seveda ne moremo očitati odkritega liberalizma. Doma na primer dovoljujeta poluradne uboje tisočev preprodajalcev mamil na leto, med katerimi se najbrž najdejo tudi številni politični nasprotniki lokalnih ali višjih oblasti. Opazovalci tudi domnevajo, da je najvišji iranski vrh avgusta 1991 vedel za načrtovanje uboja nekdanjega iranskega ministrskega predsednika Shapurja Bakhtiarja v Franciji, pa vendar ni ukrepal proti tistim mračnim iranskim silam, ki so tudi dolga leta plačevale mednarodni terorizem. Po radikalnih verskih fanatikih je Hašemi Rafsandžani udaril drugače. Z verskimi izpiti za celo nekatere najvišje verske voditelje je iz političnega življenja odstranil najbolj nevarne tekmece, predvsem pa se je iranski predsednik posvetil iranskemu gospodarskemu odpiranju v svet. Kljub nenehnemu nagajanju konservativnih verskih in političnih voditeljev, ki so Rafsandžaniju lani zakuhali afero Bakhtiar, še pod Homeinijem pa hatwo Salmanu Rushdieju, se je iranskemu predsedniku posrečilo izboljšati odnose in trgovino z vsemi najpomembnejšimi državami sveta in celo z Združenimi državami Amerik. Izpustitev zahodnih talcev v Libanonu, ki so svojo tragično vlogo izgubili že s koncem iransko-iraške vojne, pa je njihovo vrnitev v svobodo zadržala zalivska vojna, bo nedvomno pomagala iranski vrnitvi med normalne države. Sedanji režim v Teheranu vidi svojo veliko priložnost tudi v muslimanskih republikah nekdanje Sovjetske zveze, s katerimi že sklepa naftne in trgovinske sporazume in tekmuje za vpliv s Turčijo, Savdsko Arabijo in drugimi. Pri tem pa je sedanje iransko prodiranje na vzhod drugačno kot pod Homeinijem. Ostri poduk Teherana afganistanskim mudžahedinom, ki jih prav Iran po desetletju podpiranja sili v konec državljanske vojne, najbolje kaže novi iranski pragmatični pristop. Predsednik Rafsandžani hoče iz svoje države narediti najmočnejšo regionalno silo predvsem s trgovanjem in razvojem. Največja nevarnost njegovim načrtom pa je poleg nemirne okolice predvsem težak gospodarski polo-

žaj za revne in nerazvite iranske množice, ki ga skušajo izkoristiti fundamentalistični verski in politični voditelji.

Islamski fundamentalizem

Kronična nerazvitost večine držav Bližnjega in Srednjega vzhoda ni časovna bomba samo za Iran, ampak za vse območje. Celo z morjem dragocenega črnega zlata, ki je poleg tega nepravilno razdeljeno med arabskimi državami, ni mogoče takoj preskočiti zgodovine, saj so jo kolonialni gospodarji tudi tu zamrznili na evropski srednjeveški stopnji, začinjeni z islamskimi posebnostmi. Za evropske oči je celoten položaj še posebej zapleten zaradi islamske veroizpovedi, ki kot edina svetovna monoteistična religija na svetu še vedno združuje versko, politično in osebno in ni doživela svojih reformacij in protireformacij. Muslimanski svet bolj kot kaj drugega potrebuje spravo svoje veroizpovedi z drugimi svetovnimi religijami. Panični zahodni pogled na islam mu pri tem ne bo pomagal. Najnovejši prepod islamizma na Bližnjem in Srednjem vzhodu ni, kakor je videti na prvi pogled, predvsem upor proti stoletni prisilni vesternizaciji arabskega in perzijskega ljudstva, ampak tudi vrsta arabske perestrojke ter upor proti povampirjenim vojaškim huntam ter privilegirani eliti, ki so z britansko, francosko, ameriško ali sovjetsko pomočjo desetletja zatirale družbene spremembe in to počnejo tudi zdaj. Alžirija, kjer si je Zahod skoraj odkrito oddahnil ob vojaški diktaturi namesto demokratične zmage Fronte islamske rešitve, je nov tragični primer za kratkovidnost najmočnejših držav sveta. Te so že v preteklosti raje podpirale lojalne morilce desetstisočev svojih državljanov, kakršen je bil tudi Sadam Husein. Še bolj kot novi krščanski politiki v vzhodnoevropskih državah potrebujejo tudi arabski islamski voditelji svojo priložnost za vodenje umazane vsakdanje gospodarske in socialne politike. Tudi ti bi morali svojim ljudem dokazati svojo vrednost pri reševanju vsakdanjih težav in vprašanj osebnih svoboščin, morebitno tlačenje pravic žensk in drugače mislečih pa bi moral svet obsoditi šele takrat, ko bi se to zgodilo. Če svet ne bo podpiral demokratičnih sprememb v arabskem svetu, in v alžirskem primeru jih ni podprl, bo območje med Sredozemskim morjem in Indijskim oceanom v prihodnosti še nevarnejše, kot je zdaj. Zaradi nafte ima namreč dovolj denarja za nakup najsodobnejšega orožja, s katerim lahko še kakšna arabska država poskuša reševati svoje notranje težave. Sadam Husein je napadel Kuvajt predvsem zato, ker so se mu tedaj doma že močno majala tla pod nogami. Samo zaradi tega ni mogel počakati leto ali dve do svoje jedrske bombe. Prav režimi arabskega sveta z iraškim vred zdaj najbolj prizadevno kupujejo nezaposlene sovjetske jedrske strokovnjake, tako imenovane islamske jedrske bombe pa naj bi v bližnji prihodnosti imeli Iran, Pakistan in Alžirija. Izrael, ki sploh nikoli ni podpisal pogodbe o neširjenju jedrskega orožja, ima že zdaj nekaj sto jedrskih raket. Po mnenju strokovnjakov so še nevarnejše gore kemičnega orožja, ki ga arabski diktatorji hranijo v svojih orožarnah. Sirski predsednik Hafez al Asad je na primer uporabil večino svojih milijardnih daril po sodelovanju v zalivski koaliciji za nakup konvencionalnega orožja in balističnih raket. Bližnji in Srednji vzhod življenjsko potrebujeta drugačne politične vzorce, kajti lepo zveneči načrti ameriškega predsednika Busha o razoroževanju Bližnjega in Srednjega vzhoda so velika iluzija tudi zato, ker zahodna blaginja temelji na izvozu oboroževalne tehnologije. Najprimernejše območje za nakup zahodnega in drugega orožja pa je še vedno Bližnji vzhod, ki ima za to dovolj denarja. Samo v pol leta po zalivski vojni so države zmagovalke

sklenile najmanj za pet milijard oboroževalnih poslov, koliko nameravajo nakupiti druge, predvsem Iran, pa je velika neznanka. Znano je, da se na vse načine oborožuje tudi iraški predsednik in da mu koalicija očitno ni uničila najbolj smrtonosnih orožij. Edini način za vključitev Bližnjega in Srednjega vzhoda med civilizirane dele sveta je nadaljevanje mirovnega procesa in spodbujanje pragmatičnega pristopa režimov tega območja. Vse drugo pa je nevarno prilivanje olja na ogenj, ki lahko spet kdaj požge vse okrog sebe.